

Pisma mlademu prijatelju.

XVII.

Dragi!

tistih petdesetih letih se je porodilo še neko društvo, ki je štejemo mej najlepše cvetke na slovenskem literarnem polji. Zaslužni vladika A. M. Slomšek je ustanovil namreč 1851. l. z nekaterimi slovenskimi rodoljubi v Celovci „društvo sv. Mohorja“, ki bi izdajalo tolikanj potrebne nabožne in poučne knjige za priprosti slovenski narod. In res je razposlalo to društvo od 1852. do 1859. l. nad dvajset dobrih slovenskih knjig razne nabožne in ukovite vsebine mej svoje ude. A od 800 udov prvega leta vže ni štelо društvo koncem te svoje prve dōbe niti 300 udov. Leta 1859. pa se je društvo prestrojilo in prestavilo na cerkvena tla (bratovščina). Kot taka „družba sv. Mohorja“ deluje od 1860. l. naprej še danes. In od tega leta dalje se je začelo pravo življenje in vsestransko delovanje te prekristne družbe in je imelo čez osem let (1868) vže nad 10.000 udov, a danes jih šteje nad 30.000. Za boren zlat (goldinar) pošilja vsako leto svojim udom po šest lepih knjig raznovrstne vsebine za bolj priprosti narod: poučne koledarje, mikavne povesti (Slovenske večernice, 40. zvezek), ukovite knjige in sestavke iz zgodovine, naravoslovja, kmetijstva, gospodarstva, sadjarstva, vinarstva, živilinarstva itd. in razne molitvenike pa tudi druga dela lepe pobožne vsebine. Ta družba je uplivala najbolje na izobrazbo, pouk in probujenje našega priprostega (kmečkega) naroda in še upliva in kako priznanje uživa, priča nam najbolje ogromno število naročnikov. „Družba sv. Mohorja“, ki se še vedno bolje in lepše razcveta, je najkrepkejša in vsestransko najbolj razširjena književno društvo slovensko ter ponosno priča, kako napreduje in se zaveda nadarjeno, a nekdaј takó zanemarjeno in tlačeno ljudstvo slovensko. Celó véliki narodi se ne morejo ponašati z družbo jednake vrste in jednakega poména.

Tako sva pregledala površno vsestranski književni preporod in razvoj slovenski v tistih burnih petdesetih letih. Toda to je bila samó mala iskrica, ki se je unela v dobrih slovenskih srcih rodoljubnih mož, vzbudivših se po „Novicah“ in po tistem usode polnem osemindesetletem letu. A tudi ta iskrica, mala a močna, ki je tako lepo vzplamtela, morala je položiti svojo mlado glavico tja, kjer jo je imela prej, in spati nadalje spanje dremajočega. Neprijazna politična sapa vladnega absolutizma je dušila tja do šestdesetega leta vsestranski živelj slovenski. Časopisi so zastali, kar jih je porodilo 48. leto, kakor veš; samó „Novice“, „Danica“ in „Prijatelj“ so pripravljali pot poznejšej dōbi. Tudi „društvo sv. Mohorja“ komaj ustanovljeno, jelo je pešati, kakor sem zgoraj omenil. Pač je poskusil Janežič zopet z izdavo leposlovnega lista (Glasnik slovenskega slovstva 1854), a prišel je samo prvi zvezek na dan. Toda iskrica, ki so jo ukresali 1848. l. z mladostno navdušenostjo, ni ugasnila popolnoma; samó tlela je in ko se je zopet unela, postala je iskra in iz iskre plamen, ki je objel in preporodil in še preraja vsestranski razvoj slovenskega naroda. In to je najnovejša dōba slovenske literarne, kulturne in politične

zgodovine od 1860. leta sèm, kar je zopet proglasil naš cesar Fran Josip I. z oktobersko diplomu cesarstvo za ustavno državo. Ali o tem morda pozneje.

Oglejva si poprej še nekoliko delovanje moža, krog katerega se suče več ali manje ves slovenski književni svet od 1850. do 1870. leta.

Anton Janežič je zagledal luč svetá v Lešah v Rožnej dolini na Koroškem 1828. l. Hodil je v šolo v domačej župi sv. Jakoba, šel v Celovec v 3. razred, kjer dovrši 1848. l. osmo šolo ter začne učiti slov. jezika gimnazijce, pa tudi uradnike in pravnike, pozneje pa tudi realce. Leta 1853. začne učiti na realki zgodovino in zemljepisje, slovenščino in nemščino, pozneje pa samó zadnja dva predmeta, na gimnaziji pa slovenščino od 1849. do 1866. l. Umrl je 16. septembra 1869. l. po prehudih dušnih naporih.

Vže 1849. l. izdá kratko slovensko slovnicečo za Nemce (spisal jo je še kot gimnazijec), katero pa je vedno popravljaj in popolnoval ter je izšla 1854. l. vsa predelana, uvela se je v šole in je doživela 1875. l. vže deveti natis (Slovenisches Sprach- und Uebungsbuch). — 1854. l. je dal v déžél tudi slovensko slovnico (s kratkim pregledom slov. slovstva ter z malim cirilskim in glagolskim berilom), katero pa je vso predelal in popravil za drugo izdajo (1863) ter je doživela 1876. l. vže peti natis in je rabila kot učna knjiga na srednjih šolah do zadnjih časov. — Janežič se je mnogo trudil sam na tvorbi slovenske slovnice, znal pa si je pridobiti tudi mnogo sotrudnikov, ki so mu pomagali zbirati in pripravljati obširno, a ne še kritično urejeno gradivo. Prejšnji slovnicearji slovenski so se omejili zvečine le na ože kraje svoje domovine in so pisali slovnice le bolj po narečji svojega rodišča. Janežič pa zastopa vseslovensko stališče: njegova slovenščina je posneta po najlepšej národnej govorici iz vseh krajev slovenskih dežel. A ne samo vseh narečij slovenskih je upotrebljal, tudi starejših piscev slovenskih ni pozabil proučiti se in likal je slovenščino na podlagi staroslovenščine. A on ni samo napisal slovenske slovnice, tudi pilil je mnogo in dolgo časa, da je bilo vse jedernato, lepo in poljudno, in vselej pa povsodi je umel udariti pravo, srednjo struno. Slovnica njegova ni niti presuhoparna, niti preučena, niti površno-globokomna, ampak lahko umljiva, poljudna, polna živih primerov in je plod petnajstih let. Janežiča res lahko imenujemo očeta sedanje slovenske pisave.

S pomočjo več mladih rodoljubov je sestavil slovar. Nemško-slovenski del je prišel na dan 1850. l., 1851. l. pa slovensko-nemški del (Popolni ročni slovar slov. in nemš. jezika), katerih prvi je drugič izšel zdatno pomnožen 1867. l., drugi pa 1874. l. (popravljen po J. pl. Kleinmeyrji) ter se mu sedaj priskrbuje tretji natis. — Janežič je posvetil vse svoje najboljše moči bogatenju in čiščenju slovenskega pismenega jezika. Ko se je zgodil 1848. l. prevrat tudi na slovenskem političnem kulturnem polji, treba je bilo vse polno novih besed in vzrazov za urade, novinarstvo, znanost in javnost. Torej je potreboval Janežič v slovarji mnogo novih besed, katerih nekaj je zasačil v narodu, nekaj pa si jih je moral izposoditi od bližnjih in daljnih slovanskih narodov. Največjo pozornost je obračal na iskanje in spoznanje slovenskega besednega zaklada in neprestano zbiral in priporočal zbirati národno blago (besede, vzraze, izreke) po vseh kotih slovenske domovine. Zato pa je tudi Janežičev slovar res slovensk, a ne samo kranjsk in po njem je dana podlaga jednotnemu jeziku slovenskemu.

Slovenskeje mladini na srednjih šolah je skrbel tudi za čtivo (berilo). Leta 1854. izdá slovensko berilo za Nemce in 1861. l. „Cvet slovenske poezije“, ki obsega kratek nauk o pesniških izdelkih in na konci nekaj srbsko-hrvatske poezije in prislovie s cirilsko azbukó. Leta 1865. izda „Cvetnik“ (I. del), berilo za slovensko mladino, kateremu je sledil 1867. l. II. del, ko se je uvel v niže gimnazije in realke in še rabi (pomnožen po dr. J. Sketu). Za višo gimnazijo in realko pa je sestavil „Cvetnik slovenske slovesnosti“ (1868), ki je rabil kot učna knjiga do zadnjih časov.

Da bi pripravil slovenskemu razumništvu več čitala in ga seznanil v prevodih s klasičnimi deli, jame izdajati „Cvetje“ (iz domačih in tujih logov), ki je prihajalo v malih zvezkih (35) na svetlo od 1862. do 1867. l. in je prineslo mnogo raznih prevodov iz klasikov nemških, latinskih, grških in slovenskih, pa tudi izvorne povesti in zbirke pesnij ter je tako s „Cvetjem“ zdatno obogatil leposlovje in prevodno literaturo.

Janežič je prevajal tudi od 1850. do 1853. l. koroški deželni zakonik, prevel s pomočjo več rodoljubnih duhovnikov „Šmidov zgodovinski katekizem“ (1853, 3 zvezke), leta 1852. je dal v déžél knjižico „Cvetje slovanskega naroda“ (I. zvezek), malo zbirko krasnih slovenskih národnih pesnij, in za l. 1858. in 1859. je izdal „Slovensko koledó“, slovenskemu ljudstvu na pouk in razveseljevanje. — Družbi sv. Mohorja je bil ves čas tajnik od njenega poroda do svoje smrti in je urejeval kot duša družbi Koledarje, Večernice, vabil pisatelje in pregledoval spise ter je največ pripomogel k njenemu cvetočemu razvitku. — O pomenu njegovega „Glasnika“ v slovenskej književnosti ti povem v bodočem pismu. Omenim samó to, da je po smrti „Glasnikovej“ (1868) ustanovil nov leposloven list za bolj srednje-omikani stan „Besednik“ (1869), ki ga je izdajala udova njegova Karolina Janežičeva (uredovali so ga: Umek, S. Janežič, Golé) in je prenehal 1878. l.

Janežič je delal 20 let na slovenskem književnem polji in vse njegovo delovanje je osredotočeno v povzdigi slovenskega naroda na višjo stopinjo izobrazbe in blagostanja. Vse svoje duševne in gmotne moči je žrtvoval svojemu narodu in nazadnje še samega sebe. Njegovo življenje je res „narodu posvečeno življenje.“ Unemal je zaspane za slovenski jezik in narodnost, budil in vodil slovenske dijake, snoval društva; ličila ga je železna pridnost in moška značajnost in redka poštenost. Vselej in povsodi je naglašal v svojih delih, kar bistri um in blaži srce. Nabral si je lepih zaslug za slovensko slóvnico in slovar, za spise priprostemu narodu in razumništvu slovenskemu, za mladino in starino, in da-si sam ni pisal leposlovnih sestavkov, da-si je bil samo urednik „Glasnikov“, vender si je vedel pridobiti za svoj list vse boljše in nadepolne moči, vzbujal je in popravljal in podpiral in vabil v svoj delokrog — da je postal res tudi nekaj „óče slovenske beletristike“.

Zdravstvuj!

Tvoj

P. B.

